

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

A KÖRMONDAT

ÉRZÉS ÉS ÉRZET A MŰVÉSZETBEN

AZ ÚJDONSÁG VARÁZSA

A VALLÁS IRÁNTI TISZTELET

A SZENTHÁROMSÁG – „NEKÜNK”?

ÉV VÉGI BÚCSÚ

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

59. A Sacramentarium Gregorianum
felajánlási könyörgése a pünkösd
utáni XV. vasárnapon

60. Mária „elszenderülésének” ünnepe

---

30. szám

2005. június

Gondolkodó Füzetek

Kézirat gyanánt – Felelős kiadó: Dobszay László

Készült az MTA-TKI — LFZE egyházzenei kutatócsoportjában

1. füzet: A keresztény értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

2. füzet: A keresztény értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvallásáról

3. füzet: A keresztény értelmiségi (III). – Jegyzetek a liturgiáról: 5. A liturgikus homília formája. – 6. Benedictus Dominus Deus Israel. – Szent Ágoston beszéde az újonnan megkereszteltékhez

4. füzet: A karácsonyi virrasztó zsoltosza. – Jegyzetek a liturgiáról: 7. A karácsonyi nagyéneklés. – 8. Az 50. zsoltár utolsó versei. – Melléklet: Az esztergomi zsoltosza karácsonyi matutinuma

5. füzet: A szövegértésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 9. Énekek a szentekről. – 10. Sajnálom...

6. füzet: Szövegalkotás és szövegértés – egyházi környezetben. – Jegyzetek a liturgiáról: 11. Gyertyák az oltáron. – 12. Ordo Cantus Missae

7. füzet: A húsvét heti „dicsőséges vesperás”. – Jegyzetek a liturgiáról: 13. A liturgia drámaisága. – 14. Változatosság?

8. füzet: Mi a magyar a zenében? – Hit, remény, szeretet – Jegyzetek a liturgiáról: 15. A pazarló liturgia. – 16. „Bűgö kürtök”?

9. füzet: Szemben a feladattal – Kommentár a nagypénteki „Adoratio Crucis”-hoz (Aquinói Szent Tamás: Vajon helyes-e Krisztus kereszttét imádó tisztelettel illetni?) – Jegyzetek a liturgiáról: 17. A Máté-passió. – 18. Húsvéti népénekeinkről

10. füzet: Az orációk fordítása (Mezey László szellemi hagyatékából) – A gyermekkori emlékek (Raissa Maritain írásából) – „Jön a vihar...” – Az úrnapi vesperás Magnificat-antifonája (az Isztambuli Antifonáléból) – Jegyzetek a liturgiáról: 19. Egy mennybemeneteli prédikáció margójára – 20. Aquinói Szent Tamás arról, hogy miért lett Krisztus mennybemenetele a mi üdvösségünknek oka

11. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (1) Vajon ugyanaz-e a béke, mint az egyetértés? – A számítógép: a szellemi munka ellensége és barátja – Jegyzetek a liturgiáról: 21. A sequentia - és a liturgia misztikus jellege. 22. A dalosított zsoltár-recitáció

12. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

(A jegyzék folytatása a bálalapon)

A körmondat

Nem tudom, szívesen vette-e olvasóm az ez évi Gondolkodókban végigvitt nyelvtani játékokat; s hogy emlékezik-e még, hol hagytuk abba a 28. számban? A sorozatot szeretném befejezni a körmondatokról szóló megfigyelésekkel.

A „körmondat” szinte gúnyszóvá vált: valaki nyakatekerten, érthetetlenül, bonyolultan beszél. Holott a körmondat egy kiváló kifejezési mód: ha tudjuk használni, s akkor használjuk, amikor indokolt, akkor a nyelv egyik legművészebb és legkifejezőbb eszköze, használata pedig (megalkotása és megértése egyaránt) a nyelvtudás magas foka.

A körmondat az értelmező szótár szerint: arányosan tagolt, többszörösen összetett mondat. A meghatározás mindkét eleme fontos, és mindkét eleme elmond valamit arról is, hogy miért és mikor kell használnunk. Többszörösen összetett mondat, vagyis mellé- és alárendelések jól szerkesztett egésze. Használatát két dolog teszi szükségessé:

Korábban láttuk, hogy minden mondat lényege egy egyszerű állítás (valamiről valamit mondok). Azonban amiről mondok, és amit mondok rendszerint nem egyetlen szóba foglalható valóság, hiszen, ha külön szavunk lenne a barna asztalra, fekete asztalra, magas asztalra, fehér alacsony asztalra, stb. akkor szókészletünk többmilliárd szóból állna. Emiatt alanyunkat is, állítmányunkat is rendszerint több szó struktúrája által fejezzük ki. Ennek első fokozata az alá- és mellérendelő szinoníma-rendszer (például az alanyom: a szobámban lévő, tegnap vásárolt nagy barna szekrény). A második szint, amikor a meghatározót (determinánst) csak alárendelt mondat formájában tudom kifejezni, avagy: valamely okból célszerűbb azt így kifejezni (például: a szobámban lévő nagy barna szekrény, melyet tegnap vásárolt nekem apám; e formában még azt is be tudtam varázsolni a mondatba, hogy nem én vásároltam, hanem apám vette nekem!).

A többszörös összetételre elsősorban azért van szükség, mert amit mondani akarok, az többszörösen összetett. Ugyan sokszor lehetséges ezt az összetettséget különálló mondatokra bontani, de lehet, hogy ezzel tönkreteszem a mondanivaló egységét. Lehet, hogy éppen azt akarom hangsúlyozni, hogy a szóban forgó dolog valamennyi meghatáro-

zottsága összefügg egymással és, a mondat másik oldalán lévő alany-nyal/állítmánnyal is. Az összetett mondat széttörése a gondolat széttörését eredményezné.

De más okunk is lehet az összetett mondat használatára: a beszéd nagyobb ívűvé válik, magasabb stílárís szintre emelkedik. Azt fejezi ki, hogy amit mondok, nem egy hirtelen rögtönzés, hanem egy átgondolt gondolat művesen megalkotott kifejezése. A körmondat nem a hét-köznap beszéde, hanem az általánosabb érvényű, hosszabb időre igaz gondolat kifejezése.

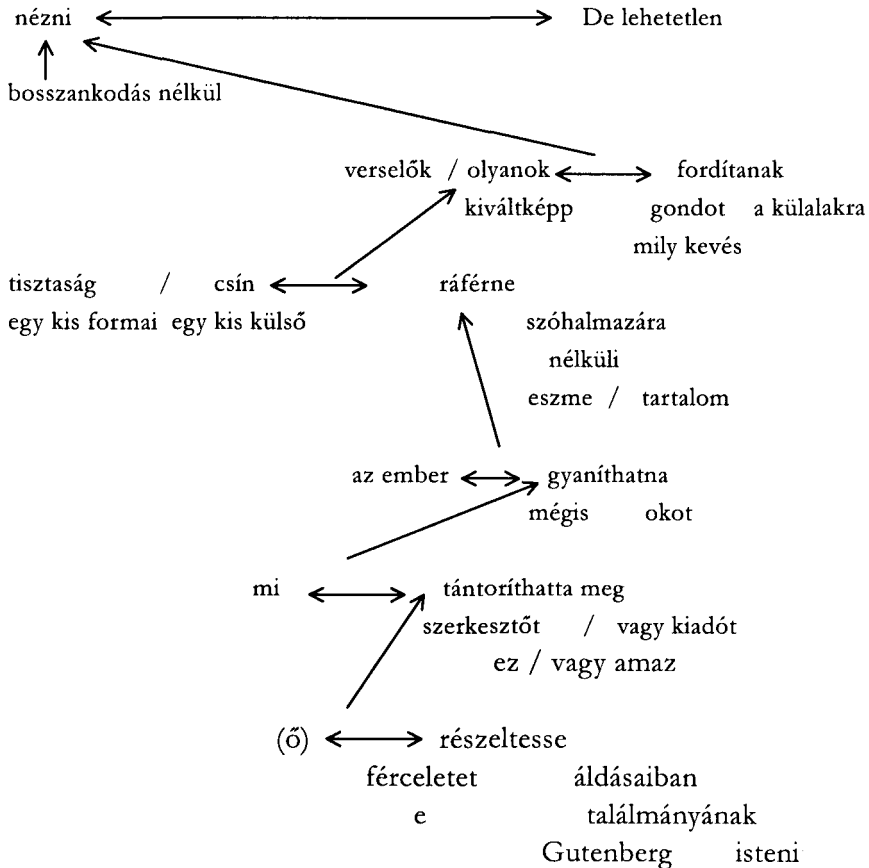
Persze lehet rossz körmondatot is alkotni. A körmondat rossz hírét bizonyára az olyan szövegek is okozzák, melyeket megalkotójuk csak összegányolt: mondott valamit röviden, azt nem zárta le, hanem egy kötőszóval hozzáfűzött valamit, aztán megint kinyitotta a végét, hogy még egy nyelvi sufnit hozzáépíthessen. A körmondatnál szembeni bizalmatlanság másik oka a hibás nyelvművelés és a nyelvi műveletlenség. Nincs „vevőkészülék” a túloldalon.

De a meghatározásnak volt még egy eleme: „arányosan tagolt” összetett mondat. A „körmondat” kifejezés voltaképpen a „periódus” tükörfordítása. A periódus egy hosszabb „útvonal”, mely jól követhető, tudom, hogy hol járok benne, s éppen jókor jut nyugvópontra, „kerekedik le”. A periódus ritmikai valóság is. A ritmus pedig éppen az arányos tagoltságból jön létre: az egész terjedelmes két-három részre tagolódik, ez rövidebb frázisokra, ez hat-nyolc szótagnyi szövegmotívumokra. A részek arányosak, jól észlelhetők a tagoló pontok, mindig tudom, hol járok benne, jól kiszámítottak benne az időhosszak, a ritmikus kadenciák. A körmondat e ponton művészi-érzelmi erőt is kap. A beszédnek nagyobb a lélegzete, nagyobb a késleltetési, várakozási energia, a mondat belső feszültsége, s így nagyobb a mondat végén a megnyugvás is. Ha valaki azt kívánná, hogy mindig rövid, egyszerű mondatokban beszéljünk és írjunk, azt kívánná vele, hogy mindig rövidket lélegezzünk, mondjuk: az asztmát propagálná. (A liturgikus fordításokban valódi ideállá vált ez az asztmatikus stílus. Persze, mert jobban kellene tudni a magyar nyelvet, hogy jó körmondatokat alkossunk.)

Álljon itt befejezésül egy olyan körmondat (és annak elemzése), melynek szerzőjéről, remélem, senki sem tétélezheti fel, hogy ne tudna

jól magyarul. Az alárendelésekre utaló függőleges nyilakat, ahol lehet, helykímélésül most ugyancsak elhagyom. A mellérendeléseket / törtvonallal, a predikatív viszonyt szokásunk szerint kétfejű nyíllal jegyzem.

„De lehetetlen bosszankodás nélkül nézni, mily kevés gondot fordítanak a külalakra még olyan verselők is, sőt kiváltképp az olyanok, kiknek eszme és tartalom nélküli szóhalmazára bizony ráférne egy kis formai tisztaság, egy kis külső csín; hogy az ember mégis gyaníthatna valami okot, mi tántoríthatta meg ez vagy amaz szerkesztőt vagy kiadót, hogy e férceletet Gutenberg isteni találmányának áldásaiban részeltesse.” (Arany János)

Érzés és érzet a művészetben

A zenéről fogok beszélni, de talán nem csak arról szólnak e sorok.

Amikor a zenész zenéről beszél, hangokat, akkordokat, modulációkat emleget. A kívülállók számára ez „túl elméleti”. Ők inkább úgy gondolják, a zene végül is az érzelmek dolga. Valamilyen értelemben igazuk is van, de milyen értelemben?

Valóban, elég-e a zenéhez az értelmi megközelítés? De létezik-e olyan zenélés, melyben nincs értelmi megközelítés? S bár a hallgató nem tudja az elméletet, nem „érzi-e meg” mégis azt, amit a zenész értelmileg („elméletileg”) is megközelít? Olyan kérdések, melyekről nehéz beszélni, pedig amikor benne vagyunk a zenében, olyan magától értetődők.

Most, egy koncert friss tapasztalataival (pozitív és negatív tapasztalataival) emlékezetemben egy dolgot jobban meg tudok magyarázni. Az igazi zenész azért idegenkedik attól, hogy a zenében „érzelmekről” beszéljen, mert érzelmek alatt a közbeszédben a mindennapi élet emócióit értjük: szomorúságot, örömet, szimpátiát, gyűlöletet, félelmet. Bizonyos, hogy áttételesen ilyenek is jelen vannak a zenében, főként a programzenében, vagy egyes korok szöveges zenéiben. Amikor a zenész benne él és mozog a zenében, akkor bár mindenről „tud”, s mozgását nagy mértékben irányítja értelme, tennivalóit mégis valami ösztönösnek látszó erő határozza meg számára. Érzés ez?

Nem, inkább „érzet”. Az érzetben három dolog találkozik: hogy egy egészen konkrét zenei elemre irányul. Igen: akkordok, modulációk, fontos hangok, formai arányok vonulnak el gyors egymásutánban észlelete előtt. Ezeket észre veszi, kapcsolatba lép velük. Nem az időfolyamon kívül, mint egy pusztán elemzés során, hanem abban a töredékmásodpercben, mikor éppen odaérkezik a folyamatban. Másrészt ezek az észleletek azonnal hallási észleletek. Hallja, hogy az akkord mit jelent abban az összefüggésben, mennyire fontos vagy nem, mivel áll összefüggésben. S harmadrészt: ennek emocionális hatása van rá.

Az érzetre tehát (szemben az érzelemmel) két dolog jellemző, egyik, hogy szorosan tapad a zenei szövethez, a hangokhoz. A másik, hogy teljesen időhöz kötött.

Ebben észleletben az emocionális hatás nem veszi el a zenész józan eszét. Valamilyen értelemben kívül kell maradnia a zenén, ahhoz, hogy mint annak létrehozója, belül tudjon lenni. Nem gyönyörködhet a zenében, mert az köti le, amit tennie kell. De mivel ez a tennivaló maga a zene, azért maga a létrehozás gyönyörködteti. De más oldalról az is igaz, hogy ez nem valami elméleti kapcsolat a zenével: hiába tudja kiválóan fejből az összhangzattant, ha az adott pillanatban megjelenő, abszolút tárgyyszerű érzetek nem irányítják tevékenységét.

S talán még egy tényező: a fantázia. De nem egy szubjektív, anyagatlan fantázia. Ez a fantázia maga is az érzet része. A képzelet megmutatja, hogy mi rejlik a következő lépésben, sőt megmutatja e lépés veszélyeit is, melyeket el kell kerülnie.

Nincs józanabb tevékenység, mint az igazi zenélés. Egy elvarázsolt világban való vándorlás józansága.

A római Capitolium ma

Az újdonság varázsa

Néha nem is értjük: hogyan tudott ez, vagy az az elmélet, világnézet, mozgalom, törekvés befogadásra találni a történelemben. Amikor oly nyilvánvaló a hibája, egyoldalúsága, kártékony volta... miért nem jöttek rá a maga korában az emberek? Hogyan fogadhatták el okos, jó szándékú emberek kritika nélkül a romantika naiv érzelmességét, a mechanikus materializmus világképét, az oltár és trón szövetségét, a kommunizmus ideológiáját, s annyi hasonló mást? Hát senki sem hozta meg azt az ítéletet fölöttük, amit mi olyan magabiztosan ma meghozunk?

Ma egyszerűen nem tudjuk beleélni magunkat abba a helyzetbe, amikor az adott eszme új volt. Amikor az uralkodó eszmék zárt világot alkotnak, akkor e zárt világot felnyitó ideák felvillanyozó hatásúak. Remek, erre nem is gondoltunk! És ez a meglepetés egyként eredményezhet egyeseknél durva elutasítást, másoknál őszinte, mámoros lelkesedést. Még az is érthető, ha a két „párt” haragszik egymásra. Egyik dühös az újdonság fiatalos lendületére, talán fél is tőle. A másik tombol a megszokás konoksága miatt, s hogy amaz el akarja fojtani az újat.

Akármit gondoljunk is erről, így megy a történelem. És egyiknek sincs igaza csak azért, mert „konzervatív”, vagy csak azért, mert „haladó”. A dolgoknak csak belső igazságuk van, amely ritkán nyilatkozik meg első pillantásra. Mit tehet az ember?

Jó az, ha vannak olyan biztos, kimunkált magasabb elvei, melyek gondolkodásának tartópilléreit meg tudják őrizni az újdonság viharában is, de úgy, hogy nyitott marad a váratlan, ám valós tapasztalatokra is. Egy idő után úgyis ki fog derülni, hogy a mi volt az új nélkülözhetetlen történelmi üzenete, s ez az új is kénytelen lesz hozzámérni magát a tartós igazságokhoz. „Vizsgáljatok meg mindent, a jót tartsátok meg, a mindenféle rossztól pedig óvakodjatok” (1Tessz 5, 21).

Az új egy idő után elveszti varázsát, kemény ellenkritikát kap, vagy egyszerűen szürkeségbe olvad, unalmassá válik. Ez azonban nem igazolja a konok régiséget sem. Ennél komplikáltabb az élet.

Egyetlen terület van, ahol az újdonság varázsa mindvégig megmarad: a művészet. A művészet sohasem tud hűlt anyagból nagyot alkot-

ni. Nem mondom, hogy az utánzó művészet nem hagyhat ránk valami hasznosat. De nagyot biztos nem. A mesterségbeli tudásnak és az anyag eleveniségének, újdonságának kombinációja (szemben a tudományos újdonsággal) nem válik semmivé az idő múlásával, hanem a késői hallgatót is mindig az első felfedezés varázsával lepi meg.

A vallás iránti tisztelet

Amikor egy hivatalos tárgyaláson valaki már tizedszer hivatkozott informátorára így: X. atya, elfutott a méreg, s azt mondtam: „Ne haragudj, nekünk ő itt és most nem atya, hanem úr, vagy mondjuk: tanár úr. És a rádió-híradó számára is nem szentmise, hanem mise, nem szent- atya, hanem pápa.”

Nem akarok bolhából elefántot csinálni, de gondoljunk utána a dolognak. Az „atya” (melyről egyébként Krisztus azt mondta: „ne hívjatok senkit atyának, mert egy a ti atyátok, aki a mennyben van”, Máté 23, 9) egy vonatkozásban helytálló: „ha számtalan tanítótok volna is Krisztusban, atyátok nincs sok. Az evangélium által én adtam nektek életet” (1 Kor 4, 15). Vagyis a pap lelki atyasága egy szentségi valóságban nyugszik. Olyan szentségi valóságban, mely egyedül a hívő, sőt csak a katolikus hívő számára tény. Ha ezt a megjelölést „kivisszük” a profán agórára, akkor mintegy rá akarjuk kényszeríteni e hitünkből fakadó szóhasználatot és érzületet olyanokra, akik e hitben nem osztoznak velünk. Ugyanolyan kényszert alkalmazunk, mint amikor a párttitkárt elvtársnak kellett hívni, akkor is, ha elveinek nem voltunk társai. Hasonlóképpen szólna az érv a „szentmiséről” és a „szentatyáról” is.

Az egyházi sajtó olykor szemrehányást tesz, ha valaki nem nyilatkozott kellő tisztelettel egyházakról, egyháziakról, vagy bántotta a hívők érzékenységét. Nos, az egyháziak, a hívők megkövetelhetik maguknak ugyanazt a tiszteletet, mely kijár minden embernek, s melyet ők is megadnak másnak. Joggal sérelmezik, ha valaki mondjuk „csuhásként” gúnyolódik a papokon, feltéve persze, hogy ő sem komcsizik vagy buzizik (függetlenül persze attól, hogy egyetért egy világnézettel, magatartással

vagy nem). A hívő is joggal kívánja meg a világtól azt a tiszteletet, mely kijár az emberi léleknek, személyiségnek; és ezt joggal kívánjuk meg akkor is, ha a beszélő nem tartja igaznak hitünket.

Hasonlóképpen az egyházat is megilleti az a tisztelet (respektus), ami mindenféle jóakarató, emelkedettebb ideálokat képviselő társaságnak, emberi tevékenységnek kijár: az iskolának, az egyetemnek, a közhivatalnak, a tudomány és művészet világának, az emberbaráti társaságoknak, és így tovább.

De nem követelhető ki a világtól az a tisztelet, amely az egyház lényegét illető hit következménye. Az Egyház számunkra Isten misztériuma, bűnös voltában is a szentség háza, Krisztus Jegyese és titokzatos teste, az isteni igazság közvetítője, az istentisztelet jogszerű helye, lelkünk táplálója, anyja és tanítója: Mater et Magistra. A püspöknek, papnak nem személyében jár ki az átlagos emberit meghaladó tisztelet, hanem mint az isteni kegyelmet cserépedényben hordozó eszköznek. Mármost mindazt, amit e bekezdésben leírtam, csak a hit, mégpedig a kinyilatkoztatás és egyházi tanítás alapján álló teljes hit tudja befogadni. Az a tisztelet, melyet a hívő vallásos érzülete szerint megad az egyháznak vagy papjának, a hit következménye. S éppen ezért, a szakralitást megillető tiszteletet nem várhatja el attól, akiben ez a hit nincs meg.

Tehát még egyszer: a világban elvárható az egyház, az egyháziak és a hívő meggyőződés iránti tisztelet, abban a mértékben és módon, ahogy a profán élet értékei is tiszteletet érdemelnek és kapnak mindenkitől – a hívőtől is. Ami viszont „különleges”, kifejezetten az egyház és vallás dolgait illető tisztelet, azt a hívőnek kell megadnia, s annak hiányát nem vetheti szemére a nem-hívőnek. A liturgikus imádságokban az egyház önmaga számára a világban való szabadságért és békéért könyörgött, nem pedig különleges tiszteletadásért.

Sőt azon sem szabad csodálkoznunk, hogy a Krisztus (és emiatt Egyháza is) a világ számára balgaság és botrány (1 Kor 1, 23). De hogyan folytatja Pál? „A meghívottaknak azonban Isten ereje és bölcsessége.” Vagyis amennyire meg kell jó szívvel bocsátanunk a világ „tiszteletlenségeit”, annyira meg kell viszont követelnünk ezt a tiszteletet önmagunktól. Mert ha a világ elveiből nem is következik a szakrális

tisztelet, annál inkább következik a mi hitünkéből! Inkább önmagunkat kell ismét és ismét megvizsgálni: tiszteljük-e mi magunk az egyház és a vallás dolgait? Megengedhető-e, hogy egy pap így beszéljen: „mostanában már nem szoktuk megspriccelni a halottat”? Szabad-e rákönyökölni az oltárra, vagy vekkerórát rakni rá? Szabad-e egy prédikációban tiszteletlenül, jópofáskodva beszélni a szent dolgokról?

Talán észrevette már olvasóm, hogy írásaimban újra és újra visszatérek arra a kérdésre, hogyan találja meg helyét az egyház a mai, „pluralista” világban. Nagyon nehéz az egyháznak tudomásul venni, hogy a társadalom életének nem integráns része az a hit, mely századokon át (legalábbis feltételezetten) az volt. Az új helyzetben két veszedelem fenyeget: egyik, hogy durcásan vesszük tudomásul a „világ hitetlenségét”, a másik, hogy miközben a világgal barátságos magatartásra törekszünk, meggyengül, felhígul a mi hitünk. Az egyház élete a következő századokban azon fog múlni, tudja-e őrizni és erősíteni hitét úgy, hogy közben szolidáris marad a világi világgal. Vagy a másik oldalról: tud-e úgy szolidáris lenni a világi világgal, hogy közben annál inkább őrzi és erősíti hitét. Ekkora hullámokat ver egy kicsiny szó: *atya*.

A Szentháromság – „nekünk”?

Egy prédikáció a következőt fejtegette Szentháromság vasárnapján:

Jézus nem azért beszélt nekünk a Szentháromságról, hogy nehézséget okozzon értelmünknek. A Szentháromság nem azért van számunkra, hogy bonyolítsa az életet, hanem hogy közel legyen hozzánk... és így tovább. Teljesen jó szándékú beszéd, értem én a célját. „Emberközelbe” akarta hozni a Szentháromságot, azt akarta, hogy ne idegenkedjünk ettől az ünneptől.

De ennek ellenére mindenestől elhibázott és hamis. Ugyanis a kiindulópontja rossz. A Szentháromság nem számunkra van, hanem önmagában van, sőt semmi másról nem mondható el, hogy teljességgel „van”, mint a Szentháromságról. (Egyáltalán, a katolikus dogmatika

egyik alaptétele, hogy sohasem az Isten van hozzánk képest, hanem mi vagyunk őhozzá képest.)

Konkrétan: a prédikáció összekeverte a szentháromságos eredéseket a szentháromsági küldésekkel. A szentháromsági eredések azt jelentik, hogy az Atya az örökkévalóságban folytonosan „kimondja” önmagát az Igében, s e személyes képmással olyan végtelen szeretet köti össze, hogy e szeretet is személy, a Szentlélek. Az állandó „eredés” nem háromszorozza meg az Istent, s nem is időben megy végbe. Mondhatjuk, ez Isten létállapota. A kinyilatkoztatás alapján e titkot megismertük, de megérteni nem vagyunk képesek. Isten a Szentháromságban él, amikor még nincs teremtés, nincs ember sem. Ezért a Szentháromság nem „hozzánk képest” ez vagy az.

Isten örök elhatározása szerint az időben elküldte hozzánk Fiát, majd az Atya és a Fiú elküldte a Szentlelket, hogy háromságos mivoltában tökéletesebben megismertesse magát velünk, és isteni természetében részesüljünk. E „küldések” által Isten új viszonyt alakított ki önmaga és az ember között, a teremtmény befogadóképességének arányában közölte magát. Ezt a kitüntetést akkor tudjuk megbecsülni, ha Istent az ő örök tökéletességében megismerjük és szeretjük. Általában is elmondhatjuk: Isten tökéletességének, megközelíthetetlen fenségének szemlélése, s ami vele jár: az istenfélelem nem kisebbíti, hanem inkább növeli örömünket abban, hogy ő alászállt hozzánk és meghívott a szeretetére. Nem szerencsés kiindulópont semmiféle „emberközpontú” (antropocentrikus) teológia. Nem csak azért, mert nem igaz, hanem azért is, mert leszállítja az emberi üdvösség értékét. Ha Istent önmagában, a maga tökéletességében szemléljük, akkor jobban vágyunk rá, jobban szeretjük, s nagyobbra tartjuk azt, hogy ő átlépte azt a végtelen távolságot, mely a teremtőt és teremtményt egymástól elválasztja.

Nem akart rosszat e prédikáció, de szerencsétlenül fogalmazott. S ez mindig is így történik, ha a szónok arra törekszik, hogy közönségét valami egyéni megközelítéssel meglepje, ahelyett, hogy behatolna abba, amit az Egyház tanít.

Jegyzetek a liturgiáról

59. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a pünkösöd utáni XV. vasárnapon

Tua nos, Domine, sacramenta custodiant: et contra diabolicos semper tueantur incursus. – E szentségben végbemenő titokteljes működésed, Urunk, őrizzen meg minket, és az ördögi támadások ellenében mindenkor megvédjen.

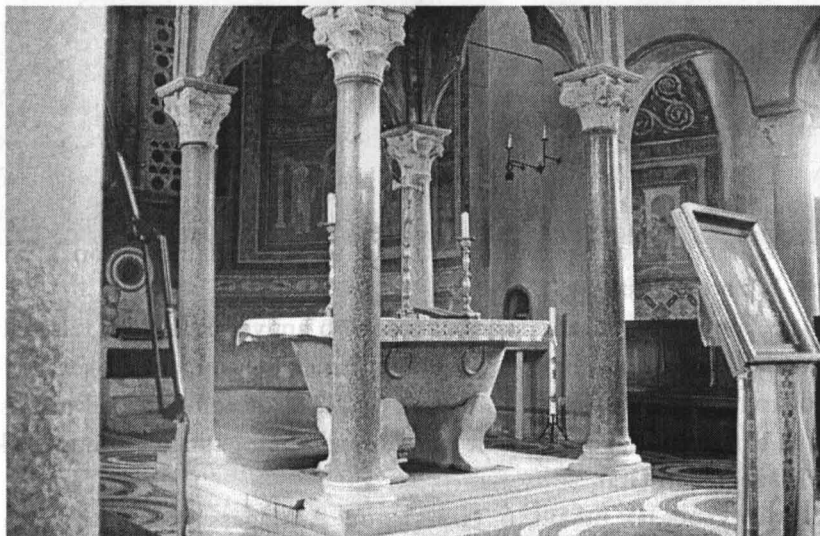
Az olvasót meglepheti Mezey László fordításában a „sacramenta” szó magyar megfelelője, mely inkább körülírásnak, mint fordításnak látszik. Mezey ellenezte azt, hogy a kommentárt beleépítsük a fordításba. Ugyanakkor elve az volt, hogy az egyes szavakat (különösen a liturgikus kulcs-szavakat) úgy kell értenünk, ahogy azokat a szöveget megalkotó Egyház (ez esetben: az egyházatyák korának Egyháza) értette. Ha egyetlen latin szónak nincs egyetlen magyar szó-megfelelője, akkor több szó is használható, feltéve, hogy a szó-együttes pontosan azt jelenti, amit az egyetlen latin szó jelentett az adott korban.

A „sacramentum” szó az orációban nem a ma használatos értelme szerint (= szentség) szerepel. Azt akkor értjük meg, ha a római orációk, az azokat tartalmazó sacramentariumok korának értelmezését ismerjük. Az ókeresztény nyelvhasználatban a sacramentum elsősorban elsősorban a *misztérium*mal egy jelentésű. De „misztérium” sem azt jelenti, amit később: nem hittitkot, hanem a látható eszközök révén végbemenő láthatatlan isteni működést, eseményt. Igaz ez legfőképpen a Krisztus-misztériumra, mely Krisztus szent *emberségén* keresztül megvalósított *isteni* megváltásmű. Kiterjesztve: misztérium az üdvösségtervet megvalósító isteni működés egésze vagy valamely része. Ezért fordítja Mezey László így: a te titokteljes működésed.

Amint Nagy Szent Leó mondja: ami Krisztusban látható volt, az átment a szentségekbe. Vagyis ahogy akkor az ő embersége volt az istenség közvetítője, ugyanúgy ma a szentségek anyaga és formája közvetíti a kegyelmet. Nyilvánvaló, hogy könyörgésünk mindkettőre utal, hiszen felajánlási imádságként hangzik el. Mivel a mai nyelvben a kapcsolatot a két jelentés között (szentségi jel és benne végbemenő misztérium)

már nem eleven, a fenti fordítás szó-együttessel adja vissza az egyetlen latin szóban rejlő összetett gondolatot: „e szentségben végbemenő titokteljes működésed“. Ezzel viszont egy fontos dolgot hoz emlékeztünkbe: azt, hogy a szentmise nem egyszerűen emlékezet, jel, hanem benne az az isteni erő működik ténylegesen, mely megváltásunkat megvalósította. Így kell tehát tisztelnünk a szent liturgia cselekményét.

Ez a misztérium hatékony erő az életünkben. Most csak két hatását emeli ki szövegünk kérdés formájában: Isten megőrző gondosságát (mely magában foglalja testi-lelki jólétünket, egyénileg is, az egész Egyházra nézve is); másrészt a Sátán támadásai elleni védelmet. A liturgia megerősíti és kifejezi az Egyház hitét, hogy „nem a test és vér ellen kell harcolnunk, hanem... az égi magasságok gonosz szellemei ellen“ (Ef. 6,12). A Sátán léte és háborúja az ember üdvössége ellen: nem mítosz, hanem dogma, s a liturgia, mint a Szenthagyomány egyik letéteménye világosan ki is mondja. De azt is elmondja, hogy e támadások közt az ember nem áll védtelenül: védelmezi őt a Krisztus-misztérium ereje, Isten megváltó működése, és különösen is védelmezi őt a szentmise-áldozat.

Róma: a Sancta Maria in Cosmedin oltára

Jegyzetek a liturgiáról

60. Mária „elszenderülésének” ünnepe

A római katolikus Egyház augusztus 15-én Mária mennybevételét ünnepli, azt a titkot, melyet XII. Pius pápa 1950-ben dogmaként így jelentett ki: „A Szeplőtelen istenszülő mindenkor Szűz Mária, földi életének útját bevégezve testével és lelkével a mennyi dicsőségbe felvett.” Mint a pápa a dogma kimondását bevezető mondatokban kifejti, ennek az isteni ajándéknak hite – ha nem is a dogma világosságával kimondva – ősidők óta benne rejtett az Egyház tudatában. A „dogmafejlődés” katolikus értelemben nem hittételek bevezetését vagy megváltoztatását jelenti, hanem azt, hogy egyes régi, a hitben bennfoglalt (implicit) igazságokat valamely ok által készttetve az Egyház a hit-egészen belül elkülönítve is tudatosít, megfogalmaz, szavakba öntött tanításában kifejt. A korábbi, „bennfoglalt” hitnek talán legjobb tanúja a liturgia. Hiszen a „hit szabálya adja a liturgia szabályát” elve visszafelé is érvényes: „a liturgia szabálya megmutatja a hit szabályát”.

Bár e dogmát a keleti egyház óvakodik dogmaként elismerni (mert nem valamely egyetemes kelet-nyugati zsinat deklarálta), liturgiájában rejtetten mégis tanúbizonyságot tesz róla. Mária mennybevétele (keleti kifejezés szerint: elhunyt, elszenderülése) ünnepén, kétségtelenül a költészet homályába burkolva, a meg nem érthető titkot elfogódva szemléli, s így imádkozik:

„Szülétedben a foganás magtalanul történt, elhunytodban a halál nem hozott enyészetet.”

„...Fönn pedig a szentséges és legőszibb angyali Hatalmak, elámulva a csodán, egymáshoz hajolva mondták: Emeljétek föl kapuitokat, és fogadjátok az ég és a föld Alkotójának Szülőjét, dicsérő énekkel magasztaljuk azt a tisztaságos és szent testet, amely befogadta a számunkra kifürkészhetetlen Urat.”

„Mily csodásak titkaid, ó Tisztaságos! A Magasságosnak trónja lettél, Nagyasszonyunk, és a földről ma a mennybe költöztél át.”

„... A legfelsőbb mennyei Hatalmak pedig, megjelenvén uralkodó-jukkal, kísérték az Istent befogadó és romlatlan testet, megszállva a félelemtől. Nagy pompával mentek elől, és kiáltottak a mennyei seregekhez: Emeljétek föl kapuitokat, és pompával fogadjátok az örök Világosságnak Anyját. Mert általa szereztetett a halandók általános üdvössége.”

„Az Ige szemtanúinak és szolgálóinak látniuk kellett az Ő test szerinti Anyjának elhunytát, mely utolsó titok volt Őrajta; hogy ne csak az Üdvözítő földről való fölmenetelét szemléljék, hanem az Ő Szülője átköltözésének is tanúi legyenek.”

Róma: a San Giorgio in Velabro részlete

Év végi búcsú

A 30. Gondolkodó füzettel lezárjuk hát a sorozat harmadik évjárátát is.

Az olvasó bizonyára észrevette, hogy e füzetek témáit az határozza meg, ami engem érdekel. Társadalom és pedagógia, költészet és zene, a gondolkodás technikája és az értelmiségi létforma, teológia és liturgia, egyházi és világi közélet... szinte véletlenszerű egymásutánban követik egymást e kalandozások. Voltaképpen törekszem is egy ilyesféle színes-ségre.

Az idei sorozaton azonban végigvezettem két témát. Egyik az ősi római sacramentarium felajánlási könyörgéseinek gondolatvilága volt. Ha a nyár folyamán az olvasónak lenne ideje egyvégtében is elolvasni ezt a tízszer két oldalt, remélem, kirajzolódnak előtte azok az eszmék, melyeket e nagyszerű szövegek méltóképpen hordoznak, az a szóhasználat és stílus, melytől maguk a gondolatok sem elválaszthatók. Nem szorulunk rá, hogy minden ilyen könyörgést egyenként elemezzünk. Ha néhány szöveg megértésével beiskolázzuk magunkat, valamennyihez kapcsolatot tudunk találni. Feltéve persze, hogy jó fordításokat kapunk hozzájuk (vagy éppen képesek vagyunk latinul is tanulmányozni őket).

A másik összefüggő téma-sor egy nyelvtani vizsgálódásra invitált. De most már bevallhatom, egyáltalán nem azért, hogy nyelvészkedjünk, hanem hogy a nyelvi szerkezetek fegyelmén és gazdagságán keresztül figyelmeztessük magunkat a gondolkodás szerkezetének fegyelmére és gazdagságára. Itt is arra van szükségünk, hogy értelmünket be tudjuk iskolázni a nyelven keresztüli gondolat-átvitelre/átvételtre, végső soron az igazság megérintésére. Ehhez szükségünk van egy, a mai korban szinte fájdalmas lemondásra: bizonyos szövegeket nem szabad gyorsan olvasni. Az igazán fontos szövegek megérdemlik a lassú, elemző olvasás fáradságát – és megadják annak örömét. Hozzuk meg az értelemnek ezt az áldozatát azért, hogy a fontos dolgok valódi megértéséhez eljuthassunk, vagy legalábbis azt megközelítsük.

12. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

13. füzet: Mi a tudomány? Ki a tudós (II). – Versmondás – A művészek és az Egyház – Jegyzetek a liturgiáról: 25. „Istentisztelet modern szabad asszonyoknak”. 26. A sivatagi atyák üzenete a mához.

14. füzet: Olvasóim leveleiből – Jegyzetek a liturgiáról: 27. Legrégibb (és legszébb) karácsonyi énekünk. 28. Mit tegyünk azzal, ami „elavult”?

15. füzet: Európa és a kereszténység – Városok szerkezete és történelme – Olvasói levelek (folytatás) – Jegyzetek a liturgiáról: 29. Krisztus, a Király. 30. Egy kalkuláció az egyházzenéről.

16. füzet: A „Társadalomtan”-ról, I. – Jegyzetek a liturgiáról: 31. Mysticum jejunium – I. 32. Az ismétlődés funkciója a felolvasott liturgikus szövegben. – Pro informatione.

17. füzet: A „Társadalomtan”-ról, II. – Jegyzetek a liturgiáról: 33. A hirdetőbála. 34. Mysticum jejunium II.

18. füzet: „Audiatur et altera pars”. – Aquinói Szent Tamás az óvatosságról. – Szövegeztés, nyelvtanulás. – Jegyzetek a liturgiáról: 35. A communio. 36. Ecclesia toto orbe diffusa.

19. füzet: A karmester dolga. – Valami a gyermeknevelésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 37. Az 1. zsoltár – húsvétkor. 38. Mi a „kántorböjt”?

20. füzet: A giccs. – Egyház és társadalom. – A magyar egyházi stíl. – Egy interjúból. Jegyzetek a liturgiáról: 39. A liturgia „igazsága”. – 40. Egy olvasmány fordítása.

21. füzet: A „haldokló” népzene. – Naplójegyzetek (1). – Jegyzetek a liturgiáról: 41. Könyörgések „super oblata”. – 42. Egy furcsa kísérlet.

22. füzet: A tekintélyről és tekintélytiszteletről. – Egy kimaradt alfejezet. – A töredékkutatásról. – Naplójegyzetek (2). – Jegyzetek a liturgiáról: 43. Könyörgések „super oblata”: A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése Advent I. vasárnapjára – 44. Elsőáldozás Zsámbékon.

23. füzet: Kodály és Bartók: Párhuzamos életrajz (1). – Szintagmák és nyelvi struktúra. – Egy tudományos konferencia. – Jegyzetek a liturgiáról: 45. Könyörgések „super oblata”: Karácsony. – 46. „Régi” és „új” liturgia.

24. füzet: Kodály és Bartók – párhuzamos életrajz (2). – Aquinói Szt. Tamás: Vajon szükség volt-e az emberi nem helyreállításához Isten Igéjének megtestesülésére? – Jegyzetek a liturgiáról: 47. Mindenszentekre. 48. Könyörgések „super oblata”: Karácsony utáni vasárnap.

25. füzet: További nyelvtani játékok. – A politikai celibátus. – Egy jótanács: Gyanakodj a „költőiségre!” – Jegyzetek a liturgiáról: 49. Miről szólnak az offertórium-énekek (1). 50. Könyörgések „super oblata”: a Sacramentarium Gregorianum könyörgése nagyböjt II. vasárnapján.

26. füzet: Bach-életrajz. – Becket Tamás vértanúsága. – Jegyzetek a liturgiáról: 51. Miről szólnak az offertórium-énekek (2). 52. Könyörgések „super oblata”: a Sacramentarium Gregorianum könyörgése a pünkösd utáni II. vasárnapon.

27. füzet: Egy ökuménikus népénekgyűjtemény esélyei. – Jegyzetek a liturgiáról: 53. Stilizálás – klasszikum. 54. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a húsvét utáni II. vasárnapon.

28. füzet: Alárendelt melklékmondatok. – Új Egyházzenei Füzetek. – A Cidet olvasva. – Húsvéti ének, jó énekeseknek. – Jegyzetek a liturgiáról: 55. „... et salutare tuum da nobis”. – 56. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a húsvét utáni III. vasárnapon.

29. füzet: A haszontalan tudományok. – Jegyzetek a liturgiáról: 57. A szószék. – 58. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a pünkösd utáni IX. vasárnapon.

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól. A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenntartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai. A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolkodom rajta, s értelem szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg. A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab, önmagának megcímzett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.
